

13.02.2020).

4. Максимова Н., Красілова Ю. Захист прав неповнолітніх засуджених: ресоціалізаційний потенціал. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. (1). С. 81-89. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.08>.
5. Пукало Г. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням як соціально-педагогічна проблема. *Social Work and Education*. Vol 2. № 1. С. 53-59.
6. Ресоциализация несовершеннолетних: проектный опыт. Научно-методическое пособие / под ред. Г. И. Симоновой. М.: Оргсервис 2000, 2005. 140 с.
7. Синьов В. М., Кривуша В. І. Пенітенціарна педагогіка: в основних запитаннях та відповідях: навч. посіб. К. : Логос, 2000. 124 с.
8. Соціальна адаптація осіб, звільнених від покарання: проблеми та шляхи їх вирішення / за заг. ред. О.В. Беци. К.: Сфера, 2003. 114 с.
9. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / за ред. В. М. Синьова. К.: Державний центр соціальних служб для молоді, Державний департамент України з питань виконання покарань, 2003. 222 с.

Тростянець Я. І.

магістрантка групи МСР-21

факультет педагогіки і психології

ТНПУ імені В. Гнатюка

Науковий керівник

Горішна Н. М., к. п. н., доцент

СІМЕЙНИЙ ПАТРОНАТ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ І ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Актуальність теми дослідження. Останнім часом в Україні спостерігається поширення таких явищ, як сирітство та соціальне сирітство, обумовлене смертю, ухиленням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини. Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у нашій країні постійно збільшується, причому відбувається це на фоні зменшення загальної чисельності

дитячого населення. На початок 2018 року в Україні налічувалось понад 83 тис. дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [2]. Серед основних причин зростання чисельності даних категорій дітей, окрім традиційних, таких як асоціальна поведінка батьків, поширення алкоголізму та наркоманії тощо, з'явилися і нові, характерні для періоду проведення у суспільстві активних реформ, а саме: безробіття, економічна нестабільність, зростання злочинності, бідність. Окрім цього, Україна перебуває у стані фактичного, неоголошеного збройного конфлікту, що породжує цілий клубок проблем щодо влаштування тимчасово переміщених осіб, ветеранів та інвалідів війни, біженців. Усі ці чинники безпосередньо впливають на українську сім'ю і, як наслідок, спричиняють значну кількість негативних явищ, серед яких біологічне і соціальне сирітство.

Дітям, які не мають можливості виховуватись у біологічній родині, держава на законодавчому рівні гарантує право на сімейне виховання шляхом розвитку сімейних форм їх влаштування: усиновлення, опіка та піклування, дитячий будинок сімейного типу, прийомна сім'я та сім'я патронатного вихователя. Остання, на відміну від решти названих форм, в Україні лише починає розвиватися.

Вперше патронат над дитиною було запроваджено Міжнародною благодійною організацією «Партнерство Кожній дитині» спільно з громадами міст Бровари (з 2009 р.) та Біла Церква (з 2011 р.) Київської області, м. Києва (з 2012 р.) та м. Умані Черкаської області (з 2015 р.) за підтримки Всесвітнього дитячого фонду (Швеція) [10]. Станом на лютий 2020 р. в Україні створено 121 сім'ю патронатних вихователів, де перебувало 510 дітей; найбільше їх у Харківській (18 сімей), Черкаській (16), Кіровоградській (15) та Київській областях (12). У 5 областях України (Закарпатській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернівецькій) немає жодної патронатної сім'ї. Розвиток патронатних сімей є одним із пріоритетів Міністерства соціальної політики на 2020 рік, окреслених у Програмі діяльності Уряду [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання інтересу вчених до проблем дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Питанням сімейного

ТНПУ MAGISTERIUM

патронату присвячені нечисленні праці таких українських науковців, як Є. Падун та І. Тимуш [4], Ж. Петрочко [5], М. Сидорчук [8].

Впровадження в Україні інноваційної форми сімейного виховання дітей, які залишились без опіки батьків, зумовлює потребу у вивченні нової практики, зокрема в аспекті її впливу на процес соціалізації дітей, позбавлених батьківського піклування.

Метою статті є визначення завдань патронату, його характерних особливостей та відмінностей від інших форм влаштування на основі аналізу наукової літератури та чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення реалізації кожною дитиною права на виховання в сім'ї, підвищення ефективності роботи державних органів та органів місцевого самоврядування із запобігання соціальному сирітству, удосконалення системи надання соціальних послуг дітям і сім'ям задекларовані у Національній стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 р. Дітям, які не мають можливості виховуватись у біологічній родині, держава на законодавчому рівні гарантує право на сімейне виховання шляхом розвитку сімейних форм їх влаштування: усиновлення, встановлення опіки і піклування, влаштування у дитячі будинки сімейного типу, прийомні та патронатні сім'ї.

Патронат як нова форма сімейного влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, впроваджується в Україні на законодавчому рівні з 2016 року. Зокрема, впровадження у практику даної форми тимчасового сімейного виховання – сім'ї патронатного вихователя відбулось завдяки прийняттю Законом України від 26.01.2016 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». Законом України від 08.09.2016 року «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування» запроваджено наставництво над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, які проживають у державних закладах опіки. Відповідно до Постанови Кабінету міністрів України від 16.03.2017 року «Деякі питання здійснення патронату над

ТНПУ MAGISTERIUM

дитиною», визначені порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя; типовий договір про патронат над дитиною; порядок оплати послуг патронатного вихователя та виплати соціальної допомоги на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя [11, с. 3].

Патронатна сім'я або сім'я патронатного вихователя – це сім'я, подружжя, в якій за згоди всіх її членів, один із її членів-повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, на професійній основі виконує обов'язки патронатного вихователя [9, с. 660].

Патронат над дитиною передбачає надання в сім'ї патронатних вихователів послуг тимчасового догляду, виховання та реабілітації для дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах: насильство, бездоглядність, загроза життю і здоров'ю, проблеми з житлом, хвороба батьків або їх ув'язнення тощо. У цей же час фахівці надають комплексну підтримку біологічній родині дитини у вирішенні проблем, щоб дитина невдовзі змогла до неї повернутись. Якщо ж повернення в рідну сім'ю буде неможливим, для дитини підберуть альтернативні форми сімейного виховання – усиновлення, опіка/піклування, прийомна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу.

Основними підставами для прийняття органом опіки та піклування рішення про тимчасове влаштування дитини під патронат можуть бути [6]:

- наявність загрози життю, розвитку та здоров'ю дитини;
- ухиляння батьків від виконання своїх обов'язків щодо виховання та розвитку дітей; відсутність батьків;
- заява батьків щодо наявності складних життєвих обставин, у зв'язку з чим вони не в змозі виконувати свої обов'язки;
- тимчасова неможливість батьків виконувати свої обов'язки з догляду та виховання дитини у зв'язку із станом здоров'я та інших причин.

У ситуації, коли негайно слід вилучити дитину із небезпечних умов життя, вона може бути передано до сім'ї патронатного вихователя за наказом служби у справах дітей. Термін перебування дитини у сім'ї патронатних вихователів залежить від потреб дитини та обставин, що спричинили влаштування дитини,

ТНПУ MAGISTERIUM

але не може перевищувати 3 місяці. У окремих випадках, за рішенням органу опіки та піклування, термін може бути подовжено до 6 місяців.

Загалом, важливе завдання патронатної сім'ї – це збереження для дитини біологічної родини, тому що фахівці соціальних служб працюють не тільки з дитиною та її патронатними вихователями, але й з самою родиною, біологічними батьками дитини у напрямку комплексного вирішення наявних проблем.

Варто зазначити також, що в основі патронату над дітьми лежить ідея професіоналізації. Так, патронатний вихователь виконує щодо дитини виховну й професійну функції. Як батько-вихователь він проявляє до дитини ніжність, чуйність, як професіонал – використовує спеціальні вміння роботи з дитиною в СЖО. Порівнюючи обидві функції, зауважимо, що під час короткотермінового розміщення дитини патронатні вихователі здебільшого виконують професійну функцію [5, с. 88].

Патронатним вихователем, згідно постанови Кабінету міністрів України «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» від 16 березня 2017 р. № 148 може бути громадянин України, який має вищу освіту, досвід виховання дитини, відповідні житлові умови для надання послуг з догляду, виховання та реабілітації дитини у своєму помешканні; пройшов/ла курси професійної підготовки за спеціальною програмою підготовки патронатних вихователів та зі згоди всіх повнолітніх членів сім'ї, які проживають у помешканні, уклала договір про надання послуг патронату з відповідним органом опіки та піклування [1]. Окрім названих вимог, кандидат у патронатні вихователі повинен мати відповідне житло (власне, орендоване чи на правах користування), у якому є кімната для прийому дітей. Патронатний вихователь не може поєднувати надання послуг патронату над дитиною з іншими видами діяльності, які перешкоджатимуть якісному виконанню умов договору про патронат над дитиною. Патронатними вихователями не можуть бути особи, зазначені у статті 212 Сімейного кодексу України, а також особи, чії діти були засуджені, перебувають/перебували у конфлікті з законом [9, с. 660].

Дитина передається у сім'ю патронатного вихователя шляхом

ТНПУ MAGISTERIUM

укладення договору про патронат, який не є цивільно-правовим договором. Відповідно до статті 252 Сімейного кодексу України, за договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю патронатного вихователя до досягнення дитиною повноліття, за плату. Сторонами договору про патронат є орган опіки та піклування і патронатний вихователь. Стаття 252 Сімейного кодексу України не містить вимог щодо особи патронатного вихователя та переліку осіб, які не можуть бути стороною в договорі.

У зв'язку з цим деякі автори пропонують застосовувати в зазначеному випадку аналогію закону – не можуть бути патронатними вихователями особи, як і опікунами та піклувальниками, які зловживають спиртними напоями, наркотичними засобами, позбавлені батьківських прав, а також якщо їхні інтереси суперечать інтересам дитини [7, с. 476].

Предметом договору є прийняття дитини у сім'ю і забезпечення її належним вихованням. Договір, як правило, чинний до досягнення дитиною повноліття. Разом з тим дитина може бути залишена у сім'ї патронатного вихователя і після досягнення повноліття, але уже на іншій правовій підставі. Для чинності договору достатньо письмового викладення умов, підписів уповноважених представників органу опіки та піклування і патронатного вихователя а також відповідної печатки органу опіки та піклування. Договір патронату належить до категорії оплатних, оскільки за виконання функцій патронатного вихователя, останній отримує щомісячну оплату. Розмір плати повинен визначатись договором з урахуванням певних чинників: вік, стан здоров'я дитини тощо. Причому в договорі чітко повинно бути розмежовано оплату виконаної роботи та наданих послуг патронатним вихователем і джерела коштів на утримання дитини.

При цьому варто підкреслити, що саме питання утримання дитини є найменш висвітленим у законі. Так, у Сімейному кодексі України не зазначено, за рахунок яких коштів патронатний вихователь здійснює утримання дитини. Проте однозначним є те, що патронатний вихователь, так само як опікун, піклувальник, не зобов'язаний утримувати дитину за

ТНПУ MAGISTERIUM

рахунок своїх власних коштів. Таке утримання здійснюється за рахунок майна дитини, чи інших, спеціально призначених для утримання дитини коштів [3, с. 61].

Будучи однією з форм сімейного влаштування, патронат має суттєві відмінності від інших. На думку В. Борисової, відмінність полягає в наступному:

- патронат не є підставою для створення сім'ї, як це має місце при усиновленні;

- відносини між дитиною і патронатним вихователем виникають на підставі договору між останнім і органом опіки та піклування, а не за рішенням суду, як при усиновленні;

- патронат, на відміну від усиновлення, припиняється при досягненні дитиною повноліття;

- патронатний вихователь на відміну від усиновлювача отримує плату за виховання дитини;

- між патронатним вихователем і дитиною не виникає аліментних зобов'язань, як це відбувається при усиновленні;

- патронат не є перешкодою для усиновлення дитини, і навпаки, усиновлення унеможливорює встановлення патронату;

- патронатний вихователь отримує, на відміну від опікуна (піклувальника), плату за виконання своїх обов'язків;

- між дитиною і патронатним вихователем складаються тісніші зв'язки, ніж між дитиною і опікуном (піклувальником);

- опікун – законний представник дитини у всіх правовідносинах, а патронатний вихователь – лише у сфері процесуальних відносин [3, с. 60].

Висновок. Проведений аналіз наукових джерел та законодавчих актів дає підстави для наступних висновків.

Впровадження інституту патронатного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є кроком до подолання такого негативного явища у нашому суспільстві, як соціальне сирітство. Важливим завданням патронатної сім'ї є забезпечення умов для сприятливої соціалізації дитини шляхом забезпечення неперервності проживання у сім'ї, корекції та компенсації вад розвитку вихованців, покращення стану здоров'я, подолання наслідків психічних травм через отримання досвіду позитивних міжособистісних стосунків, ознайомлення й прийняття нових моделей поведінки, надання комплексу

соціально-психологічних послуг командою фахівців.

Сімейний патронат виступає альтернативною формою влаштування дитини, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, в сім'ю патронатного вихователя з метою сімейного виховання. Як професійна комплексна послуга патронат передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, потребує захисту, в сім'ї патронатних вихователів, та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримувальних послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування.

Патронат як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, є найбільш гнучкою формою їхнього влаштування. Її можна застосувати до дитини будь-якого віку, незалежно від юридичного статусу, стану здоров'я й на термін, зумовлений обставинами, в яких вона опинилася. Його можна використовувати як проміжну форму для влаштування дитини в сім'ю особами, котрі хочуть всиновити чи взяти під опіку (піклування) дитину-сироту або позбавлену батьківського піклування.

Подальших досліджень потребують питання обґрунтування оптимальних умов, форм і методів соціальної та соціально-педагогічної роботи з дітьми, влаштованими до сім'ї патронатних вихователів, механізмів і напрямів підтримки самих патронатних вихователів, вивчення зарубіжного досвіду підвищення дієвості механізмів реалізації патронату над дітьми, конкретизації функцій уповноважених органів і служб у цій сфері, визначення заходів державної підтримки патронатної форми влаштування.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання здійснення патронату над дитиною: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 148. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF>. (дата звернення: 22.10.2020).
2. Довідка Міністерства соціальної політики України «Про основні пріоритети державної політики у соціальній сфері з питань забезпечення. URL: http://loga.gov.ua/oda/about/depart/praci/news/2015/11/09/news_69438.html. (дата звернення: 29.10.2020).

ТНПУ
MAGISTERIUM

3. Мироненко В. П. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 56-63.
4. Падун Є. В., Тимуш І. С. Патронатне виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: історія та сучасність. *Цивільно-правове законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 28 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ, 2016. С. 46-50.
5. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 83-90.
6. Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.03. 2017 р. № 148.URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF#n13>. (дата звернення: 25.09.2020).
7. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: наук.-практ. коментар. К.: Вид. дім ІнЮре, 2003. 432 с.
8. Сидорчук М. С. Послуга сімейного патронату як альтернатива центрам соціально-психологічної реабілітації та притулкам. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 81-84.
9. Сімейний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008.
10. Сімейний патронат в Україні. URL: <http://www.patronat.in.ua/>.
11. Ташкінова О. А., Булигіна Ю. О. Впровадження патронату як форми сімейного влаштування дітей в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наук. праць*. Маріуполь, 2018. Вип. 1. С. 129-132.
12. Урядовий портал. Розвиток патронатних сімей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики на 2020 р.URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozvitok-patronatnih-simej-ye-odnim-iz-prioritetiv-minsocpolitiki-na-2020-rik-oleg-koval>. (дата звернення: 28.10.2020).